

POLSKA W EUROPIE: UWARUNKOWANIA I PERSPEKTYWY XII OGÓLNOPOLSKI ZJAZD SOCJOLOGICZNY

Najważniejszymi od lat wydarzeniami dla środowiska socjologicznego w Polsce są organizowane przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne ogólnopolskie zjazdy reprezentantów tej dyscypliny. Ostatni, pod hasłem: „Polska w Europie: uwarunkowania i perspektywy”, odbył się w dniach 15-18 września 2004 r. w Poznaniu, a jego współorganizatorem był Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Poznań gościł uczestników ogólnopolskich zjazdów socjologicznych już po raz trzeci. Skala przedsięwzięcia była jednak nieporównywalna, o czym przypomnieliśmy w powitalnym wystąpieniu prof. Jan Włodarek – dyrektor Instytutu Socjologii UAM, a jednocześnie przewodniczący Komitetu Organizacyjnego. W tegorocznym Zjeździe uczestniczyło blisko tysiąc osób z wszystkich ważniejszych ośrodków akademickich w kraju, a także goście z zagranicy. Wśród tych ostatnich wymienić należy przede wszystkim prof. Zygmunta Bauman, którego zjazdowe wystąpienie budziły szczególne zainteresowanie słuchaczy. Uczestnicy, oprócz udziału w trzech sesjach plenarnych (*Polska – Europa – Ład światowy, Przemiany struktury społecznej i instytucji publicznych, Tożsamość narodowa i europejska*), a także zamykającej zjazd dyskusji panelowej „Okrągły stół”: *Polska w Europie i świecie*, mogli wysłuchać referatów wygłaszanych w ramach czterech sympozjów (*Władza polityczna i społeczeństwo obywatelskie, Wyzwania edukacyjne i kapitały społeczne, Kwestie socjalne i polityka społeczna oraz Rozwój lokalny i więzi europejskie*) i w pięćdziesięciu grupach roboczych. Zwłaszcza liczba tych ostatnich, obradujących równolegle, a przez to stwarzających wielu uczestnikom swoiste problemy z wyborem dla nich najciekawszych, świadczy zarówno o organizacyjnej skali Zjazdu, ale także – a może przede wszystkim – o wielości obszarów zainteresowania współczesnej polskiej socjologii.

Nie sposób przedstawić w krótkim sprawozdaniu bogactwa naukowego dorobku zaprezentowanego w trakcie Zjazdu. Przywołując słowa prof. Włodzimierza Wesółowskiego – przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego i przewodniczącego Rady Programowej Zjazdu – wygłoszone w trakcie inauguracji Zjazdu, można stwierdzić, że tematyka obrad odnosiła się do wszystkich ważnych procesów przebiegających w kraju – m.in. zmian struktury społecznej, transformacji instytucji, zmian społeczności terytorialnych czy też zmian psychologicznych pojawiających się bądź na masową skalę, bądź też w małych grupach. Obok wystąpień odnoszących się i opisujących realnie zachodzące zjawiska i procesy społeczne, nie zabrakło wystąpień stanowiących próbę teoretycznych uogólnień, podejmujących wątki historyczne czy też prezentujących metodologiczne tendencje rozwojowe socjologii empirycznej. Przykładowo, do pytań o przyszłość socjologii skłaniać mogły choćby obrady jednej z grup roboczych poświęcone coraz popularniejszemu, choć budzącemu też pewne kontrowersje, nurtowi socjologii wizualnej.

Zgodnie z hasłem Zjazdu wiele wystąpień nawiązywało do wstąpienia Polski do Unii Europejskiej oraz konsekwencji, jakie to wydarzenie przyniosło i z pewnością przyniesie jeszcze polskiemu, ale także przecież europejskiemu, społeczeństwu. O ile na poprzednich zjazdach, które odbyły się po przełomie 1989 r., zwłaszcza na zjeździe w Rzeszowie w 2000 r., perspektywa integracji Polski z UE była wciąż kwestią przyszłości, skłaniającą raczej do prognoz niż do podsumowań, o tyle teraz stała się faktem dokonany. Oczywiście, od akcesji minął zdecydowanie zbyt krótki czas, aby można było w sposób całkowicie odpowiedzialny orzekać ostatecznie o zmianach spowodowanych wejściem Polski do Unii, jednak bez wątpienia można już formułować wstępne i poparte wiedzą empiryczną wnioski oraz bardziej uzasadnione przewidywania, co do dalszego rozwoju wydarzeń. Nie jest to oczywiście jednak sprawą prostą, bowiem – jak zauważali zwłaszcza uczestnicy debaty *Polska w Europie i świecie*, wiele jest pytań o przyszłość samej Unii Europejskiej, wciąż nowej i wciąż ewoluującej ponadpaństwowej struktury. Mamy tu do czynienia ze swoistym zwrotnym sprzężeniem – z jednej strony funkcjonowanie w ramach struktur UE będzie prowadzić do zmian w społeczeństwach poszczególnych państw członkowskich,

z drugiej jednak, odmienność tych społeczeństw i różnorodność ich interesów będzie zapewne prowadziła do przeobrażeń nie tylko sposobów funkcjonowania UE, ale również stawianych przez nią celów.

Tradycyjnie obradom merytorycznym Zjazdu towarzyszyło wiele imprez dodatkowych. Wymienić należałoby tutaj zorganizowaną w mieszczącej się na poznańskim Starym Rynku Galerii Arsenal artystyczną prezentację pt. „Zasiedzenie. Wystawa o mieszkaniu” oraz połączoną z kiermaszem wystawę książek naukowych. Dla celów wystawienniczych zaadoptowano hol Auli Uniwersyteckiej – miejsca obrad plenarnych, a sama wystawa stworzyła uczestnikom możliwości zapoznania się z aktualną ofertą liczących się wydawnictw.

Jak już wspomniano, niemożliwym jest oddanie różnorodności poruszanych w trakcie Zjazdu wątków w ramach ograniczonego objętościowo sprawozdania. Przyczynkiem do takiej prezentacji może być jednak omówienia dorobku dwóch wybranych grup roboczych. Wybranych nieprzypadkowo, bowiem obie zostały zorganizowane z myślą o uczczeniu pamięci i recepcji dorobku zmarłych w ostatnim czasie profesorów Instytutu Socjologii UAM – prof. Zbigniewa Tyszki i prof. Piotra Buczkowskiego.

Pierwsza z nich, pt. *Profesor Zbigniew Tyszka jako główny badacz rodziny w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku*, została zorganizowana przez prof. Annę Michalską z Instytutu Socjologii UAM oraz prof. Stanisława Kosińskiego z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i obradowała w dniu 17 września 2004 r. Poświęcona była zmarłemu dnia 4 czerwca 2003 r. Zbigniewowi Tyszce – twórcy i wieloletniemu kierownikowi Zakładu Socjologii Rodziny w Instytucie Socjologii UAM, jednemu z najwybitniejszych polskich socjologów rodziny, który położył niezaprzeczalne zasługi w zakresie organizacji i rozwoju badań nad współczesną rodziną polską, a jednocześnie człowiekowi niezwykle wrażliwemu, skromnemu, bardzo życzliwemu innym.

W otwierającym sesję referacie *Ewolucja socjologii rodziny w okresie powojennym w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem roli poznańskiej socjologicznej szkoły badań nad rodziną* prof. Anna Wachowiak z Uniwersytetu Zielonogórskiego prześledziła etapy rozwoju socjologii rodziny w Polsce, poddała analizie poruszaną w ramach tej subdyscypliny problematykę badawczą oraz założenia teoretyczno-metodologiczne. Referat zawierał trzy główne wątki: rozwój socjologii rodziny w okresie kształtowania się tej subdyscypliny (lata 1957-1970), ukształtowanie się ośrodków i szkół polskiej socjologii rodziny (lata 1970-1990) oraz rolę centralnych programów badawczych poświęconych rodzinie. Szczególną uwagę autorka poświęciła procesowi instytucjonalizacji socjologii rodziny w Polsce.

Wkład Zbigniewa Tyszki w rozwój polskiej socjologii przedstawił prof. Stanisław Kosiński w wystąpieniu *Zastugi profesora Zbigniewa Tyszki dla rozwoju lubelskiej socjologii rodziny i socjologii medycyny*. Referent ukazał, w jaki sposób inspiracje i patronat Z. Tyszki przyczyniły się do stopniowego zaznaczania odrębności i dopracowania się przez ośrodek lubelski własnej specyfiki w badaniach nad rodziną, zaznaczającej się w tematyce podejmowanych badań (analiza funkcjonowania rodziny w sytuacji zdrowia, choroby i śmierci oraz zależność między rodziną a instytucjami religijnymi).

Sposób, w jaki Z. Tyszka pojmował czym jest rodzina, zaprezentowała dr Aldona Żurek z Instytutu Socjologii UAM w wystąpieniu *Koncepcja rodziny i sposoby jej badania w ujęciu profesora Zbigniewa Tyszki*. W koncepcji profesora porządek społeczny był oparty na stabilności rodziny, ujmowanej jako podstawowa grupa społeczna, a zarazem instytucja. Aby zwrócić uwagę na złożoność i zasięg relacji rodzinnych, jakie utrzymują współcześni Polacy używał pojęcia familia, a dostrzegając przemiany jakim podlega nie redukował pojęcia rodziny tylko do jednego, podstawowego typu. Rodzina i jej typy, ujmowane były w koncepcji Z. Tyszki w kontekście pewnego tła kulturowego i społecznego. Referentka omówiła procesy zachodzące w mikro- i makrostrukturze społecznej, które zdaniem Z. Tyszki decydowały o zmianach w relacjach między członkami rodziny, o posiadanych przez rodzinę cechach

strukturalnych, o sposobie pełnienia przypisanych jej zadań, a także reorganizacji i dezorganizacji życia rodzinnego. Część wystąpienia autorka poświęciła założeniom metodologicznym przyjmowanym przez Z. Tyszkę w badaniach nad rodziną.

W referacie *Znaczenie systemu metodologicznego wieloaspektowej, integralnej analizy życia rodzinnego w badaniach nad rolą ojca w rodzinie* Mikołaj Gębka (UAM) wykazał, że podejmując się zbadania społecznej roli ojca, która dotychczas nie doczekała się opracowania całkowicie i wyłącznie jej poświęconego, można wykorzystać system metodologiczny Z. Tyszki. Poznawczo płodne (zwłaszcza w rozważaniach nad więzką ról ojcowskich), są dla autora referatu: po pierwsze – koncepcja funkcji rodziny, która pozwala na konstruowanie podziału roli społecznej ojca na poszczególne role składowe, a po drugie – postulat kontekstowego ujmowania rozważanego zagadnienia na tle innych aspektów życia rodzinnego. Zdaniem referenta warto ponadto wykorzystać postulaty interdyscyplinarnego podejścia do rozważanego tematu, konieczność zwracania uwagi w badaniach nad rodziną zarówno na obiektywną, jak i subiektywną sferę życia rodzinnego oraz analizowanie przemian rodziny pod wpływem procesów industrializacji i urbanizacji.

Rozważania zawarte w ostatnich opublikowanych pracach Z. Tyszki były powodowane potrzebą zastanowienia się nad generalnymi kwestiami ludzkiego istnienia. Profesor pisał o postępujących zmianach, o przyszłości świata, rodziny i miejscu człowieka w jej ramach. Ten nurt analiz został przedstawiony w referacie *Refleksje profesora Zbigniewa Tyszki nad człowiekiem i rodziną XXI wieku*, który wygłosiła dr Iwona Przybył (UAM). Z. Tyszka był pełen obaw o dalsze losy tej instytucji, dostrzegając wiele zagrożeń dla funkcjonowania rodzin i ich trwałości, jednakże podkreślał, że te niepokojące zjawiska niekoniecznie muszą doprowadzić do upadku rodziny. Refleksja na temat kondycji jednostki w XXI w. jest gorzka, gdyż zdaniem profesora w dzisiejszych czasach dochodzi do utraty przez człowieka kontroli nad swoją sytuacją życiową. Człowiek metaforycznie porównywany jest do „toczącej się beładnie od bandy do bandy, popychanej kijem, kuli bilardowej”. W wystąpieniu zaprezentowano postulaty zmian w celu odrodzenia świata, a także koncepcję szczęścia Z. Tyszki, według której szczęśliwy człowiek to ten, który odczuwa tęsknotę za drugim realnym człowiekiem, który potrzebuje miłości swej rodziny i darzy takim samym uczuciem jej członkom.

Zespołowe badania naukowe, których Zbigniew Tyszka był organizatorem, stanowiły przedmiot rozważań podjętych przez A. Michalską w referacie *Profesor Zbigniew Tyszka jako badacz rodziny i koordynator ogólnopolskich programów badawczych*. W latach 1976-1990 był koordynatorem I stopnia ogólnokrajowego multidyscyplinarnego zespołu badawczego nad tematem „Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich”. Badania prowadzone w ramach centralnego programu badawczego miały na celu nie tylko socjologiczne syntezy badań empirycznych, lecz także zaspokojenie potrzeb praktyczno-społecznych, m.in. przez zastosowanie wiedzy o rodzinie w polityce społecznej. W tym okresie grono osób współpracujących w siedmiu grupach tematycznych liczyło około 200 badaczy, reprezentujących wiele dyscyplin naukowych: socjologię, psychologię, pedagogikę, ekonomię, politologię, etnologię, prawo. Owocem prac zespołu jest ponad 700 artykułów, książek, prac zbiorowych i opracowań naukowych, kilkanaście prac doktorskich oraz dwie rozprawy habilitacyjne uczniów Z. Tyszki. Obrady grupy zakończyła dyskusja.

W zamyśle organizatorów drugiej z omawianych tu grup roboczych pn. *Państwo, samorząd i społeczności lokalne. Piotr Buczkowski in memoriam* – prof. Marka S. Szczepańskiego z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz dra Krzysztofa Bondyry z Instytutu Socjologii UAM – miała ona służyć realizacji dwóch celów. Po pierwsze, obrady grupy miały stanowić formę uczczenia pamięci zmarłego niespodziewanie na początku 2003 r. prof. Piotra Buczkowskiego, znanego specjalisty problematyki samorządowej, kierownika Zakładu Badań Społeczności Lokalnych i Regionalnych Instytutu Socjologii UAM, działacza społecznego i samorządowego. Po drugie, grupa miała być płaszczyzną wymiany doświadczeń oraz rezultatów naukowych dociekań podejmowanych w różnych

ośrodkach akademickich na temat funkcjonowania społeczności lokalnych oraz instytucjonalizujących je samorządów terytorialnych we współczesnej Polsce.

Z racji dużej liczby zgłoszonych wystąpień – wstępnie wyrażono chęć wygłoszenia osiemnastu referatów, zaakceptowanych i włączonych przez organizatorów do programu obrad grupy, z których ostatecznie zaprezentowanych zostało piętnaście – obrady zostały podzielone na cztery sesje i odbywały się w ciągu dwóch dni Zjazdu. Zanim jednak przystąpiono do przedstawienia pierwszych referatów, dr Paweł Śliwa z Instytutu Socjologii UAM przypomniał sylwetkę prof. Piotra Buczkowskiego, a prof. Marek S. Szczepański, dr Krzysztof Bondyra oraz Maciej Bratborski – gość specjalny grupy, współpracownik i przyjaciel profesora, aktualnie piastujący funkcję prezydenta Unii Wielkopolan, podzielili się z uczestnikami obrad swoimi wspomnieniami o zmarłym.

Część merytoryczną pierwszej sesji rozpoczął prof. Wojciech Łukowski ze Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie, który skupił uwagę słuchaczy interesującym wystąpieniem poświęconym problematyce migracji w kontekście procesów integracji europejskiej. Kolejne trzy wystąpienia zawierały rozważania dotyczące regionalizacji i regionalizmów. P. Śliwa analizował dotychczasowe efekty i perspektywy reformy regionalizacyjnej w Polsce, Marcin Kotras z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego mówił o koncepcjach rozwoju regionalnego, a dr Robert Geisler (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach) przedstawił przemiany oraz różne oblicza śląskich regionalizmów.

Szeroko pojmowana problematyka śląska była także przedmiotem rozważań referentów drugiej sesji. Próby bilansu funkcjonowania województwa śląskiego w porównawczej, międzynarodowej perspektywie oraz dekady samodzielności nowo utworzonych gmin tego województwa przedstawili w kolejności dr Adrian Cybula oraz dr Tomasz Zagała, obaj reprezentujący Instytut Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Perspektywę porównawczą w swoim wystąpieniu zastosował również Borys Cymbrowski (WSP w Częstochowie) mówiący o układach władzy na przykładzie województw śląskiego i opolskiego.

Pierwszą część sesji otwierającej drugi dzień obrad grupy zdominowała problematyka badania jakości życia. Tę stosunkowo nową w polskich warunkach metodę diagnozowania społeczności lokalnych w trzech wystąpieniach przedstawił na przykładzie badań realizowanych w Poznaniu zespół składający się z dra hab. Ryszarda Cichońskiego, Marty Śliwińskiej oraz Piotra Jabkowskiego (wszyscy z Instytutu Socjologii UAM). Obok prezentacji wyników realizowanych badań, omówione zostały związane z nimi kwestie metodologiczne. Niezwykle interesujące było kolejne wystąpienie, w którym dr Maria Gagacka z Politechniki Radomskiej omówiła – również na podstawie badań – znaczenie partnerstwa społecznego dla budowy społeczeństwa obywatelskiego. Sesję zamknęło wystąpienie dra Michała Nowosielskiego (przygotowane wspólnie z dr. Markiem Nowakiem, obaj z Instytutu Socjologii UAM), w którym referent przedstawił teoretyczne założenia planowanego projektu badawczego dotyczącego ewolucji społecznej podmiotowości na poziomie lokalnym.

Na ostatniej sesji zaprezentowano trzy referaty odwołujące się do problematyki lokalnej. Marcin Szałowski z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zaprezentował wyniki autorskich badań realizowanych nieczęsto współcześnie stosowaną techniką obserwacji uczestniczącej na temat funkcjonowania grup interesu na poziomie lokalnym. Dr Leszek Szewczyk omówił przestrzenne zróżnicowanie pozycji, funkcji i zasobów polskich gmin, a dr Krzysztof Bondyra podjął problem rewitalizacji gmin w Wielkopolsce.

I w przypadku tej grupy roboczej referatom towarzyszyła dyskusja, inspirowana zarówno wysokim poziomem merytorycznym zaprezentowanych wystąpień, jak i zróżnicowaniem podejmowanych tematów. Każdy właściwie referat spotykał się z żywym zainteresowaniem uczestników, którzy chętnie zadawali referentom pytania, a także wygłaszali własne stanowiska. Obrady ukazały aktualność, poznawczą wartościowość oraz praktyczną użyteczność problematyki mieszczącej się w zakresie zainteresowania socjologii zbiorowości terytorialnych i socjologii samorządu terytorialnego, które to subdyscypliny socjologiczne reprezentowała zdecydowana większość uczestników.

*

Ogólnopolskie zjazdy socjologiczne na trwałe wpisały się w funkcjonowanie naukowego środowiska przedstawicieli tej dziedziny wiedzy. Są wydarzeniami ważnymi i oczekiwanymi. Stanowią zarówno okazję do podsumowań, zaprezentowania wyników realizowanych w okresach międzyjazdowych badań, jak i pozwalają wskazywać kierunki dalszych naukowych poszukiwań. Zewnętrznemu obserwatorowi może czasem wydawać się, że w trakcie wygłaszanych wystąpień lub podejmowanych po nich dyskusji zbyt dużo stawianych jest pytań, zbyt mało natomiast udzielanych jest odpowiedzi. Jednak to przecież właśnie stawiane pytania pozwalają na dalszy rozwój nauki. Nie bez podstaw już dziś można więc wyrazić przekonanie, że wiele z referatów, które zostaną wygłoszone na kolejnym zjeździe znajdzie inspirację w dorobku poznańskiego XII Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego.

Zaprezentowane wyżej ogólne refleksje ze Zjazdu oraz omówienia dwóch jedynie grup roboczych z pewnością nie pozwalają oddać ani różnorodności tematów, którymi zajmowali się jego uczestnicy, ani panującej na Zjeździe niepowtarzalnej atmosfery. W pierwszym przypadku pomocą dla zainteresowanych może być lektura tradycyjnie ukazującego się tomu pozjazdowego, który niebawem powinien znaleźć się na rynku wydawniczym, a zawierał będzie teksty wystąpień zaprezentowanych na głównych sesjach, jak również zapowiadanej przez organizatorów serii wydawniczej dokumentującej obrady grup roboczych. W drugim przypadku zainteresowanym, a nie biorącym udziału w Zjeździe osobom pozostaje jedynie rozmowa z jego uczestnikami lub wzięcie udziału w kolejnym zjeździe.

*Iwona Przybył
Paweł Śliwa*

DYPLOM MINISTRA SPRAW ZAGRANICZNYCH

6 października 2004 r. minister spraw zagranicznych Włodzimierz Cimoszewicz przyznał honorowe wyróżnienia za wybitne zasługi dla promocji Polski w świecie w roku 2003. Wśród laureatów znalazła się również prof. Anna Wolff-Powęska. W uzasadnieniu wyróżnienia napisano m.in. „Jej dorobek naukowy w dziedzinie dziejów niemieckiej myśli politycznej i kultury w Europie Środkowo-Wschodniej służy poszerzaniu wiedzy o historii Polski, a także przełamywaniu stereotypów w stosunkach polsko-niemieckich”.

H. D.

SYMPOZJUM O WYSIEDLENIACH Z POZNANIA I WIELKOPOLSKI DO GENERALNEGO GUBERNATORSTWA W LATACH 1939-1941

W dniu 29 października 2004 r. w siedzibie Instytutu Zachodniego odbyło się sympozjum z okazji 65. rocznicy rozpoczęcia przez Niemców akcji wysiedleń mieszkańców Poznania i Wielkopolski do obozu Poznań Główna. Organizatorami były Stowarzyszenie Związków Wysiedlonych „Gniazdo”, zrzeszające byłych wysiedleńców oraz Instytut Zachodni. Patronat honorowy nad imprezą objęli Marszałek Województwa Wielkopolskiego Stefan Mikołajczak i Prezydent Miasta Poznania Ryszard Grobelny.